

Halbersztadt, Jerzy

"Problemy obiektywności wiedzy historycznej. Dyskusje w historiografii amerykańskiej pierwszej połowy XX wieku", Tadeusz Buksiński, Warszawa-Poznań 1979 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 71/3, 648-649

1980

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

oraz częstym podrabianiem odnośnych dokumentów (tamże). Trafnie, choć nader lakonicznie przedstawiono natomiast politykę caratu wobec polskich właścicieli ziemskich po 1864 r. Podobnie zwróciło uwagę autora komentując sytuację stanu szlacheckiego w guberniach nadbałtyckich, na Zakaukaziu i innych „nietypowych” terenach.

Podstawowe wykorzystane źródła stanowią archiwalia z zespołów petersburskiego MSW, kancelarii gubernatorów, akta ziemstw, gubernialnych marszałków szlachty itp. Wykorzystano także zbiory przepisów prawnych i drukowane materiały statystyczne oraz w niewielkim zakresie publicystykę.

A. S.

Jadwiga K r a j e w s k a, *Czytelnictwo wśród robotników w Królestwie Polskim 1870—1914*, Polska Akademia Nauk, Instytut Historii, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1979, s. 180.

Z uwagi na niedostatek źródeł autorka bada czytelnictwo wśród robotników głównie poprzez dzieje instytucji społeczno-kulturalnych i bibliotek oddziaływających na to środowisko. Omawia kolejno inicjatywy oświatowe caratu, biblioteki fabryczne, biblioteki towarzystw dobroczynnych, uniwersytetów ludowych, stowarzyszeń oświatowych, organizacji robotniczych, związków zawodowych itd. Zwraca uwagę zarówno na szerzenie się wśród pracowników fabryk i transportu popularnych wydawnictw o charakterze religijno-umoralniającym, jak i na recepcję nielegalnej literatury rewolucyjnej. Szczególnie interesujące są fragmenty poświęcone kształtowaniu się świadomości narodowej i klasowej robotników oraz wpływowi czytelnictwa na te procesy.

Uczucie pewnego niedosytu pozostawia rozdział pierwszy, gdzie na kilku stronach autorka przedstawiła główne kierunki polityki oświatowej caratu, ze szczególnym uwzględnieniem stosunku władz do upowszechniania książki i kształtowania się nawyków czytelniczych wśród klas nieposiadających. Wydaje się, że relacjonowane źródła (m.in. słynny memoriał ks. Imeretyńskiego) pozwalały na gruntowniejszą analizę lęku przed wzrostem aktywności intelektualnej mas ludowych, połączonego z pragnieniem, by wykorzystać ten proces i pokierować nim w sposób dogodny dla rządu. Być może przyczyna nader lakonicznego potraktowania tych spraw leży w ograniczeniu objętości pracy, która jest skróconą wersją rozprawy doktorskiej.

J. K r a j e w s k a wykorzystała archiwalia urzędowej proweniencji, przeprowadzając m.in. kwerendę we wszystkich zachowanych zespołach kancelarii gubernatorów. Przerobiła też spuściznę partii politycznych (PPS i SDKPiL) oraz kilkadziesiąt tytułów czasopism. Szczególne znaczenie dla tematu miały nieliczne niestety wspomnienia robotników ukazujących rolę lektury w swym życiu.

A. S.

Tadeusz B u k s i ń s k i, *Problemy obiektywności wiedzy historycznej. Dyskusję w historiografii amerykańskiej pierwszej połowy XX wieku*, PAN — Oddział w Poznaniu, „Metodologia nauk” t. XII, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa—Poznań 1979, s. 118.

Jest to praca interesująca nie tylko dla specjalistów z zakresu historii historiografii, metodologów i amerykanistów. Może ona także posłużyć wzmocnieniu epistemologicznej refleksji innych historyków. Autor przedstawia bowiem — na

przykładzie badaczy amerykańskich — poglądy występujące nie tylko wśród nich i nie tylko wówczas. Wiele z tych kwestii ma zasadnicze znaczenie dla teorii wiedzy historycznej, a dyskusja nad nimi zapewne nigdy nie zostanie ostatecznie zamknięta. Treścią pracy jest spór o to, czy można osiągnąć prawdziwą i obiektywną wiedzę o przeszłości ludzkiej. Toczył się on między prezentystami, którzy odpowiadali na to pytanie przecząco, a obiektywistami, którzy twierdzili, że jest to możliwe i osiągane w praktyce badawczej. Historia samej dyskusji stanowi tło dla rekonstrukcji poglądów najważniejszych jej uczestników (C. Becker, Ch. Beard, M. Mandelbaum i A. Lovejoy). Druga część pracy zawiera analizę założeń przyjmowanych przez przedstawicieli zwalczających się obozów w wybranych kwestiach, takich jak: skutki badania przeszłości za pomocą źródeł, a więc pośrednio; problem aktywnej roli historyka jako podmiotu w procesie poznania; rola jednostkowych i grupowych uwarunkowań poznania historycznego; wpływ sądów wartościujących.

Wkład wniesiony do teorii wiedzy historycznej przez amerykańskich prezentystów jest niewątpliwie istotny i oryginalny, a szczególnie ciekawe wydają się poglądy Ch. Bearda, znanego w Polsce współautora „Rozwoju cywilizacji amerykańskiej” (Warszawa 1961). Akcentował on ułomności warsztatu historyka i decydującą rolę podmiotu poznającego, zwłaszcza w fazie strukturalizacji i interpretacji faktów, które zostały ustalone i wyselekcjonowane we wcześniejszych etapach procesu badawczego. Ułatwienie zapoznania się z tymi i innymi tezami — to główna zaleta omawianej pracy. Natomiast nazbyt skąpy jest chyba komentarz autorski, który ogranicza się do wytknięcia skrajnych poglądów i pokazania wewnętrznych sprzeczności w referowanych stanowiskach. Zostały one przy tym omówione w sposób wyizolowany. Tymczasem pojawienie się prezentyzmu (i reakcji obiektywistycznej) w historiografii USA było tylko jednym z przejawów upowszechnienia się na początku XX wieku relatywizmu epistemologicznego. Wyjaśnienie tego zjawiska bez pokazania ówczesnych trendów w filozofii amerykańskiej (W. James, Ch. S. Peirce) i europejskiej (H. Bergson, B. Croce, W. Dilthey, H. Rickert, G. Simmel) nie jest chyba możliwe.

J. H.

Zbigniew Mazur, *Pakt Czterech*, Wydawnictwo Instytutu Zachodniego, Poznań 1979, s. 315.

Monografia dotyczy problematyki rzadko poruszanej przez polskich autorów. Mówi o ważnym fragmencie europejskiej gry politycznej międzywojennego dwudziestolecia. Z okresu tego historiografię polską interesowały do tej pory dwa przede wszystkim wydarzenia: paryska konferencja pokojowa i ustanowiony przez nią, tak ważny dla odrodzonej nad Wisłą państwowości tzw. ład wersalski oraz ostateczny upadek tego systemu w końcu lat trzydziestych. Niechęć, z jaką polscy badacze podejmowali problematykę mniej więcej piętnastolecia dzielącego te dwa wydarzenia, podyktowana była głównie brakiem dostępu do archiwów. Praca Z. Mazura, poza posiadającymi marginalne znaczenie materiałami polskiej proweniencji, oparta w decydującej mierze na źródłach drukowanych dowodzi, że zastrzeżenia te pozbawione były podstaw. Spojrzenie historyka należącego do średniej wielkości narodowości europejskiej pozwoliło, nawet przy ograniczoności i skromności podstawy materiałowej, na dostrzeżenie w grze międzynarodowej elementów, na ogół pomijanych lub bagatelizowanych przez badaczy zachodnioeuro-